

ПОЗАЈМЉИВАЊЕ ОД ПРИРОДЕ СТИЖЕ НА НАПЛАТУ

Небојша Вељковић, Јована Миловановић, Милица Домановић

Економски класици у 21. веку

Живимо у свету у коме никада раније екологија и економија нису тако судбински утицале на људски живот. Данас се њихове присталице када је у питању концепт развоја човечанства налазе углавном на супротним странама, иако појмови екологије и економије као науке о опстанку и науке о искоришћавању добара имају заједнички корен речи.¹ Последњих деценија изнети су многи песимистички ставови у вези са током економског, технолошког и научног развоја човечанства. Очигледна је растућа неједнакост у материјалном стању не само између богатих и сиромашних нација, већ и међу самим богатим нацијама. Реална је забринутост у вези са загађивањем животног простора и могућим исцрпљивањем многих природних ресурса. Све ово увећава озбиљне сумње у вези са наставком неуравнотежене потрошње коју диктирају најразвијеније земље.

Ставови економских класика и данас представљају основ за теоријске расправе, тако ћемо и наш екоесеј започети визијом света која је преживела испит времена у периоду дужем од два века уз жестоке теоријске и практичне конкуренте. То је често цитирана мисао Адама Смита из његовог дела *Истраживање природе и узрока богатства народа* (1776), где је написао: "Не очекујемо ручак од наклоности месара, пивара или пекара, већ од њиховог чувања властитог интереса. Не обраћамо се њиховој хуманости, и не говоримо им никада о својим потребама, већ о њиховим користима". Други економски класик Дејвид Рикардо у свом делу *Принципи политичке економије и опорезивања* (1817), имајући на уму смањење резерви британског угља и наговештаје слабљења империјалне моћи, изрећи ће класичну економску мисао која данас добија шире еколошко значење: „Природи се плаћа њен труд, и то не због тога што би она радила много, него управо зато што ради мало. А што постаје шкртија у давању својих дарова, то је већа цена коју изнуђује за свој рад“.

¹ Оикос (гр. **οίκος**): кућа, дом, домаћинство.

Потпуно противљење капиталистичком индустријском поретку, који су тако добро описали Смит и Рикардо, изразио је један политички филозоф који ће придобити толико следбеника да ће његове идеје променити свет. Био је то Карл Маркс. У најуспешнијем пропагандном спису у историји *Манифесту комунистичке партије* (1848), Маркс заједно са Енгелсом пише да све већа концентрација власништва у све мањи број руку крупних капиталиста доводи до осиромашења бесправног пролетаријата што ће потрајати све до дана када ће се тај систем срушити услед сопствене тежине, док ће неколицину преосталих капиталиста збацити пролетаријат који нема шта да изгуби осим својих окова, а добиће читав свет. Многи савременици делили су Марксово мишљење о капитализму, иако нису прихватили његово предвиђање о исходу. Данас се и противници комунизма могу сложити са његовом чувеном оптужбом да „буржоазија није оставила никакву везу између човека и човека осим голог интереса, осим бездушног плаћања у готову“. Двадесет година после *Манифеста* већ у првих хиљаду речи *Капитала* (1867) Маркс је дао развојни образац којим ће индустријализам кроз двадесети век створити једнообразне друштвене и политичке структуре у земљама са различитим културама. У предговору првог издања овог свог интелектуалног тестаментa изнео је тврдњу да "земља која је индустријски јаче развијена показује слабије развијеној земљи само слику њене сопствене будућности".

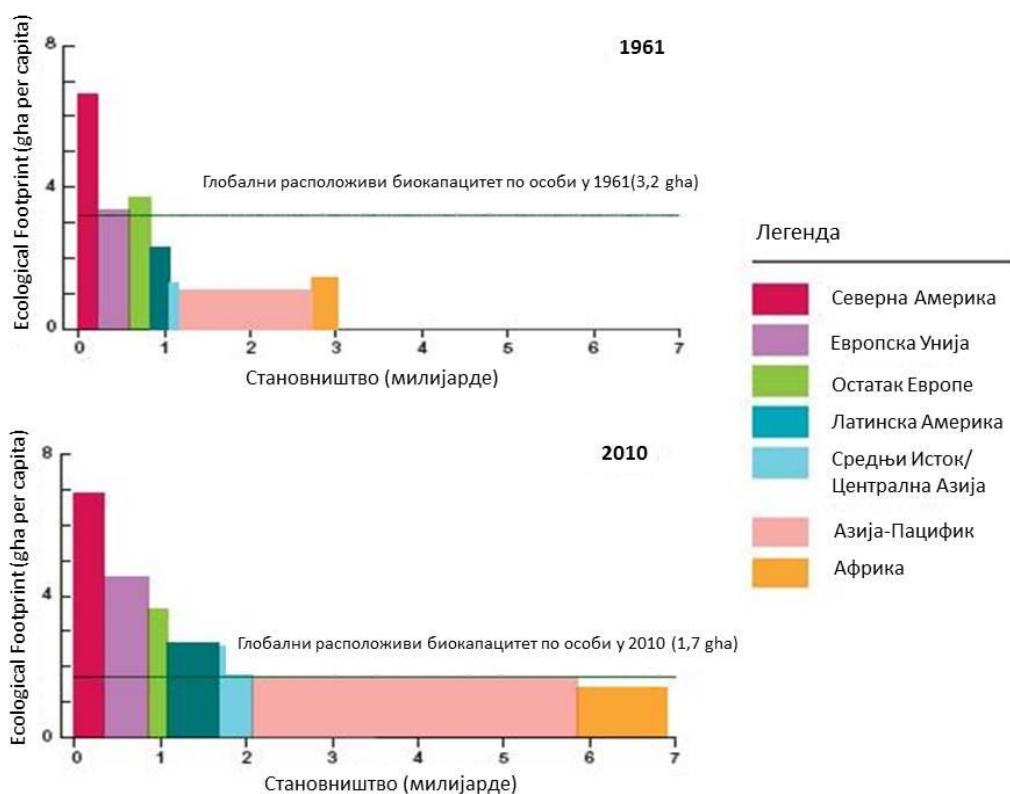
Неподношљива лакоћа економског дефицита

Следећи слику будућности, видећи себе у лику развијених земаља од којих се задуживала, Грчка је 2015. поклекла под теретом дугова. Видели смо суморну слику стварности са тргова испод античког светилишта посвећеног грчкој богињи Атини заштитници града. Сlike бурних уличних протеста, затворених банака и изјава политичара на које би био поносан и Маркс, одигравале су се у близини пребогатих земаља Европе, континента који је позајмио име жене из грчке митологије које значи залазак сунца. На том месту где залази сунце, на копну западно од Егејског мора богиња Атина је затражила заштиту за свој град. Грчку су у заштиту узели и угледни светски економисти написавши отворено писмо немачкој канцеларки са предлогом да „данас треба да реструктуирамо и отпишемо дугове Грчкој како би се њена економија опоравила“. [1] Оно што смо увидели у Грчком случају је да дугови који изгледају подношљиво брзо могу постати неодрживи због промена на светском финансијском тржишту. Пад цена сировина, јак долар и ниске каматне стопе довеле су у искушење многе владе земаља у свету да позајмљивањем новца попуњавају буџетски дефицит. Истраживања показују да је позајмљивање у свету, укључујући приватне и државне зајмодавце, порасло са 11,3 трилиона долара 2011. на 13,8 трилиона долара 2014. године, а очекује се да ће ове године достићи 14,7 трилиона долара. [2] Грчка није усамљени пример и друге чланице Европске уније се налазе у кризи због спољњег дуга, као Шпанија, Португалија, Хрватска и Кипар.

Да ли је могућ развој без раста?

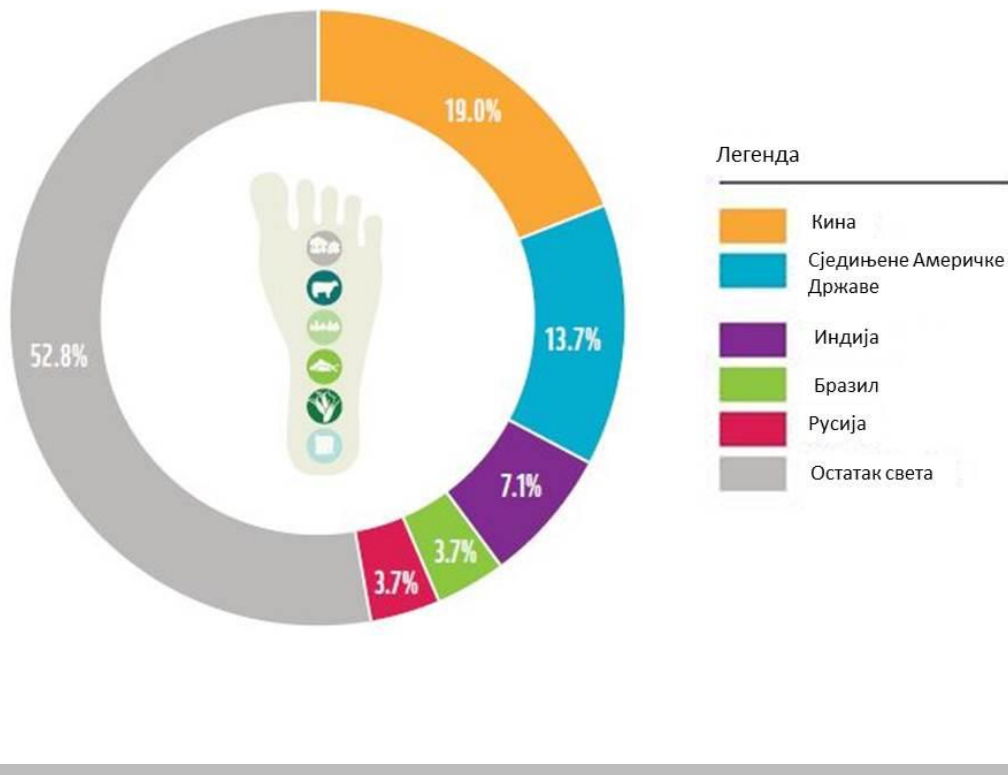
Осим економског, друга врста дефицита је претећа глобална хронична болест и како ствари стоје за њу нема лека у догледно време. То је еколошки дефицит који се јавља јер савремена привреда вођена економском нужношћу сталног раста условљава пораст потреба за добавом и потрошњом обновљивих и необновљивих природних ресурса. Широку примену на међународном нивоу има један индикатор којим се квантификује еколошки дефицит. То је еколошки отисак (*Ecological Footprint*) којим се одређује ниво потрошње ресурса и стварања отпада од стране неке економије или становништва који превазилази одрживу природну производњу и моћ асимилације у просторном смислу. Срачунавање овог индикатора заснива се на годишњим токовима прихода од природе који су потребни за „издржавање“ одређеног становништва у оквиру његове административне границе (државе), и та вредност представља “присвојену носивост”, јер за сваки ток сировина мора да постоји одговарајући извор површине земље и припадајућег екосистема који је потребан. Сабирањем свих области екосистема из којих се добијају поједини артикли у годишњој потрошачкој корпи потрошних добара и услуга и множењем са бројем становника добија се “еколошки отисак” датог становништва на тој површини земље. Тако добијамо разлику између еколошког отиска дате економије и становништва са једне стране и са друге стране географске области коју заузима. Израчунавањем еколошког отиска добија се показатељ/индикатор о егзистенцији становника унутар националне територије у односу на капацитет носивости планете Земље. Јединица за изражавање *еколошког отиска* (*Ecological Footprint*) је глобални хектар по становнику (*gha/pers*).

Глобална емисија угљен диоксида (CO_2) је главни узрок глобалног загревања и утиче на биодиверзитет и био-капацитет Земље и благостање човечанства, првенствено везано за обезбеђење хране и воде. Допринос емисије угљен диоксида са територије Европе чини скоро 50% њеног *еколошког отиска* због сагоревања угља, нафте и природног гаса. Процена *еколошког отиска* за човечанство у 1961. и 2010. години показује да се глобална производња и потражња за ресурсима променила у протеклих пола века углавном због пораста становништва. (Слика 1) У регионима где је број становника растао брже него потрошња *per capita*, становништво је доминантан покретачки фактор који утиче на повећање укупног *еколошког отиска*. Тако је у Африци пораст *еколошког отиска* скоро у потпуности условљен порастом становништва и повећан је за 272 одсто, али је по глави становника *еколошки отисак* остао у суштини непромењен. У Северној Америци, Латинској Америци на Блиском истоку/Централној Азији и Азијском делу Пацифика и становништво и промена потрошње *per capita* условљава раст *еколошког отиска*, али повећање становништва је главни покретачки фактор. У Европској Унији пораст становништва и потрошња *per capita* доприноси отприлике једнако порасту *еколошког отиска*. Само је код европских земаља које нису чланице Европске Уније забележен пад укупног *еколошког отиска* током овог периода, што је последица претежно смањења броја становника.

Слика 1. Промена просечне вредности *еколошког отиска* (Ecological Footprint) и становништва за географске регионе у 1961. и 2010. години [3]

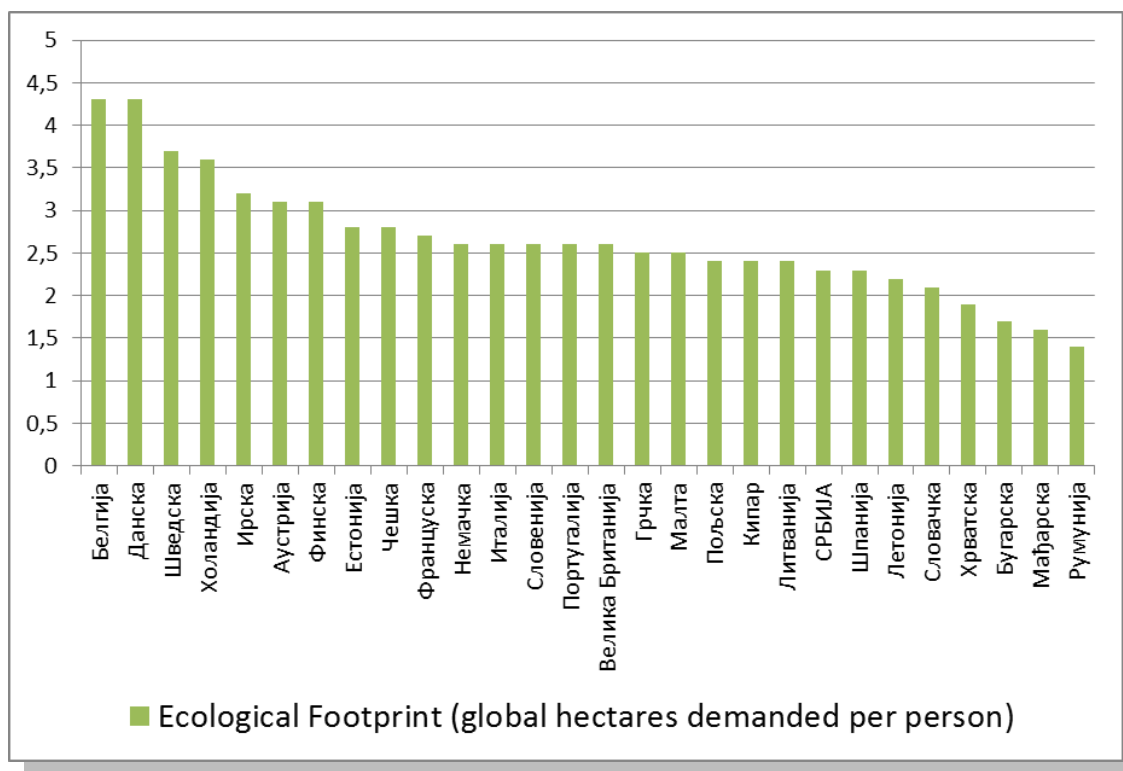
Рангирање земаља према *per capita* и учешћу у укупном *еколошком отиску* даје врло различите резултате. Првих пет земаља доприноси скоро половини глобалног укупног *еколошког отиска*. (Слика 2) Кина је рангирана на 76. месту у свету према свом *еколошком отиску per capita*, али због најмногољудније националне популације на свету има највећи планетарни допринос укупном *еколошкм отиску*. Становништво САД је око четвртине оног у Кини, али је амерички укупни *еколошки отисак* због неупоредиво веће потрошње по становнику скоро идентичан кинеском. Слично томе, множењем броја становника са *еколошким отиском per capita*, Индија се помера са 136. места по величини *еколошког отиска per capita* на треће, Бразил са 53. на четврто и Русија са 42. на пето место у учешћу у укупном планетарном *еколошком отиску*.

Слика 2. Учешће у укупном еколошком отиску првих пет земаља и остатка света [3]

Издање Извештаја Светског фонда за природу из 2014. ([WWF's Living Planet Report 2014](#)) показује да свих 27 испитиваних земаља Европске Уније живе преко нивоа „једне планете“ и великим делом се ослањају на природне ресурсе других држава. Уколико би свако на Земљи живео нивоом потрошње просечног становника Европске Уније, човечанству би требале 2,6 Земље да испуни нашу „потребу за природом“. Укратко, земље Европске Уније раде и живе од еколошког дефицита. [3]

Холандија и Белгија у односу на остале државе чланице, при чему је Брисел и домаћин Европских институција, имају *еколошки отисак* по особи у еквиваленту од 4,3 планете Земље, који је један од највећих на свету. (Слика 3) Због велике употребе енергије у индустрији и саобраћајном сектору, малог броја путника по аутомобилу и великог броја пређених километара по особи у белгијском *еколошком отиску* емисија угљен-диоксида доприноси са 43% у укупном скору. Последња на листи са најмањим укупним *еколошким отиском* је Румунија са еквивалентом од 1,4 Земље. Србија се са својим еколошким отиском од 2,3 хектара по становнику на овој листи земаља Европске Уније рангира у доњем делу на 21. месту. [4] Значајније је да нас нема на листи од 38 земаља које су тренутно у кризи због спољњег дуга, где се осим наведених земаља Европске Уније од европских налазе Македонија, Црна Гора и Украјина. [2]

Слика 3. Ранг листа *еколошког отиска per capita* земаља Европске Уније и Србије [3], [4]

Оно што беше добро за наше очеве није више добро за нас ²

Глобални еколошки дефицит се дешава зато што сечемо шуме брже него што могу да израсту поново, изловљавамо више рибе у односу на регенерацију станишта, црпимо више воде у односу на брзину којом се залихе обнављају и емитујемо угљен-диоксид у већој мери него што природа може да га абсорбује. Сви ови ресурси и природни системи су под огромним притиском. Како у *WWF's Living Planet Report 2014* пише: „Наша планета је у лошем стању, али решења постоје. Да би економском активношћу људи успешно наставили да користе оно што природа има да понуди морају је заштитити, користити мудрије и померати се ка економским моделима који вреднују природу и уважавају еколошке законитости“.

² „Што дуже живим све дубље осећам да све оно што беше добро за наше очеве није више добро за нас“, Оскар Вајлд, ирски књижевник (1854 – 1900)

Линкови:

- [1] *Jetzt ist der Zeitpunkt, die gescheiterte Sparpolitik zu überdenken:*
<http://www.tagesspiegel.de/politik/offener-brief-von-oekonomen-an-angela-merkel-jetzt-ist-der-zeitpunkt-die-gescheiterte-sparpolitik-zu-ueberdenken/12021886.html>
- [2] *Beyond Greece, the world is filled with debt crises:*
<http://www.theguardian.com/business/2015/jul/11/beyond-greece-world-filled-debt-crises>
- [3] *Living Planet: Report 2014 - Species and spaces, people and places, WWF International, 2014:* <http://www.sepa.gov.rs/download/VodeSrbije/TheLivingPlanetReport2014.pdf>
- [4] *О индикаторима/Еколошки отисак (Ecological Footprint):*
<http://indicator.sepa.gov.rs/o-indikatorima>